

INGEKOMEN

13 JUN 2012

REGISTRATIE
GEMEENTE BUNNIK registratienummer GB-2012.4138

Registratiedatum: 13 juni 2012

beh. afd.: S&B
beh. ambt.: mw. S. Bos

streefdatum: 25 juli 2012

poststuksoort: IN -

dep. d.d.

paraaf:

College van Kerkrentmeesters Protestantse Gemeente Bunnik
De heer J.D. Vlasblom
Van Beedselaan 23
3981 EC BUNNIK

VERZONDEN 12 JUNI 2012

datum
12 juni 2012
kenmerk
900034923/ 216
behandeld door
M.C. Houkes

onderwerp
Selectiebesluit archeologisch rapport
Bunnik, Dorpskerk, Kerkpad 2

Geachte heer Vlasblom,

Samen met deze brief ontvangt u ons selectiebesluit betreffende het definitieve rapport van het uitgevoerde waarderend archeologisch onderzoek te Bunnik, locatie Kerkpad 2.¹

Hierbij stellen wij het definitieve rapport vast. Wij onderschrijven het advies van De Steekproef om geen archeologisch vervolgonderzoek uit te laten voeren en geven daarmee het plangebied vrij voor de voorgenomen ontwikkeling.

Mochten desondanks bij de aanleg archeologische resten aangetroffen worden of vermoed worden, dan bent u gebonden aan de landelijk geldende meldingsplicht (art. 53 van de Monumentenwet 1988/Wet op de Archeologische Monumentenzorg 2007) en dient u direct contact op te nemen met het bevoegd gezag. De aanvrager verplicht ook de uitvoerder van de werkzaamheden om alert te zijn op archeologische resten, en bij het vermoeden hiervan contact op te nemen met het bevoegd gezag.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met onze regio-archeoloog Peter de Boer, telefoon 030 - 69 99 562.

Hoogachtend,
namens Burgemeester en Wethouders van de gemeente Bunnik,

ir. N. Hanselaar MBM
directeur Milieudienst Zuidoost-Utrecht

bijlagen: Selectiebesluit rapport Bunnik Dorpskerk, Kerkpad 2

c.c. Gemeente Bunnik, mevrouw S. Bos

¹ Nes, E. de & E. Hoven, 2012: *Bunnik, Kerkpad 2 Gemeente Bunnik. Inventariserend Veldonderzoek door middel van Proefsleuven*, Utrecht.

Bunnik, Kerkpad 2
Gemeente Bunnik (Utrecht)
Inventariserend Veldonderzoek
door middel van Proefsleuven

Steekproefrapport 2012-03/01U
definitief

Bunnik, Kerkpad 2
Gemeente Bunnik
Inventariserend Veldonderzoek door middel van
Proefsleuven

Een onderzoek in opdracht van het
College van Kerkrentmeesters, Protestantse
Gemeente Bunnik.

Steekproefrapport 2012-03/01U
definitief
ISSN 1871-269X

auteurs: E. de Nes MA (archeologe)
& drs. E. Hoven (senior archeoloog)
autorisatie: drs. E. Schrijer (senior archeoloog)

De Steekproef bv werkt volgens de
Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.2

Foto's en tekeningen zijn gemaakt door
De Steekproef bv, tenzij anders vermeld.

© De Steekproef bv Utrecht, april 2012

Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
zonder bronvermelding.

De Steekproef bv aanvaardt geen
aansprakelijkheid voor eventuele schade
voortvloeiend uit de toepassing van de
adviezen of het gebruik van de resultaten van
dit onderzoek.

De Steekproef bv
Archeologisch Onderzoeks- en Adviesbureau
Hogeweg 3
9801 TG Zuidhorn

Laan van Chartreuse 174
3552 EZ Utrecht

telefoon	030 – 8200534
fax	030 - 8200536
internet	www.desteeckproef.nl
e-mail	info@desteeckproef.nl
kvk	02067214

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	2
1.1 Ligging van het plangebied.....	3
2. Vooronderzoek.....	4
2.1 Fysische geografie	4
2.2 Archeologie.....	4
2.3 Historische geografie.....	5
2.4 Archeologische verwachting.....	5
3. Veldonderzoek.....	6
3.1 Werkwijze.....	6
3.2 Resultaten van het onderzoek.....	8
4. Conclusies.....	10
4.1 Beantwoording onderzoeksvragen.....	10
4.2 Waardering van de vindplaats.....	11
4.3 Advies	11
Literatuurlijst.....	12
Appendix I: Archeologische Periode-Indeling.....	
Appendix II: Ligging van het plangebied.....	
Appendix III: Ligging van de werkputten.....	
Appendix IV: Allesporenkaart.....	

Samenvatting

Op 13 maart 2012 is door De Steekproef bv een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd aan het Kerkpad 2 te Bunnik, gemeente Bunnik (Utrecht). De aanleiding voor het archeologisch onderzoek was de geplande ontwikkeling van het kerkelijk centrum. Het proefsleuvenonderzoek had tot doel te bepalen of er op de locatie van de geplande nieuwbouw een archeologische vindplaats aanwezig is. Het veldwerk is uitgevoerd door drs. E. Hoven (senior KNA-archeoloog) en E. de Nes MA (archeoloog) conform de KNA 3.2 en het Programma van Eisen dat voor dit onderzoek werd opgesteld door drs. N. Huisman van ADC ArcheoProjecten.

Er zijn drie werkputten aangelegd. Twee werkputten zijn tot op de geplande diepte van 0,7 m onder het huidige maaiveld aangelegd, één werkput kon door kabels, leidingen en buizen slechts 0,25 m onder het maaiveld worden aangelegd. In de drie werkputten zijn meerdere moderne verstoringen zoals kabels, leidingen en een drainagegreppel aangetroffen. De grond bleek sterk geroerd te zijn in de moderne tijd, mede door de ruiming van het voormalige kerkhof in de twintigste eeuw. Tijdens het veldwerk werden geen archeologisch relevante sporen aangetroffen, noch archeologisch relevante vondsten gedaan. Er is geen vindplaats aangetroffen.

Advies

Op basis van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven wordt geen archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd.

Administratieve gegevens van het plangebied

Provincie	Utrecht
Gemeente	Bunnik
Plaats	Bunnik
Toponiem	Kerkpad 2
Kaartblad	32 C
Coördinaten plangebied Centrumcoördinaten	142349/453394
Coördinaten hoekpunten	142340/453406 (N) 142368/453396 (O) 142349/453382 (Z) 142333/453394 (W)
Oppervlakte van het plangebied	280 m ²
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	280 m ²
Uitvoering veldwerk	13-03-12
Bevoegde overheid	Gemeente Bunnik Postbus 5 3980 CA Bunnik
Deskundige namens de bevoegde overheid	Milieudienst Zuidoost-Utrecht drs. P. C. de Boer (regio-archeoloog) postbus 461 3700 AL Zeist 030-6999562 p.deboer@milieudienstzou.nl
Opdrachtgever	College van Kerkrentmeesters Protestantse Gemeente Bunnik dhr. J. D. Vlasblom Van Beedselaan 23 3981 EC Bunnik 030-6033402 kerkrentmeesters@pgbunnik.nl
OM-nummer	50884
ISSNnr.	1871 - 269X
Uitvoerder	De Steekproef bv
Steekproef projectcode	2012-03/01U
Geomorfologische context	rivieroeverwal
NAP-hoogte maaiveld	3,50 m +NAP
Maximale diepte onderzoek	0,7 m
Huidig grondgebruik	Deels bebouwd, deels verhard en gras.
Beheer en plaats van documentatie	De Steekproef Utrecht bv en Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Utrecht.

1. Inleiding

Op 13 maart 2012 is door De Steekproef bv een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd aan het Kerkpad 2 te Bunnik, gemeente Bunnik (Utrecht). De aanleiding voor het archeologisch onderzoek was de geplande ontwikkeling van het kerkelijk centrum. Grenzend aan de kerk zal een nieuw kerkelijk centrum worden gebouwd, waar kerkelijke activiteiten in de toekomst plaats kunnen vinden. Het proefsleuvenonderzoek had tot doel te bepalen of er op de locatie van de geplande nieuwbouw een archeologische vindplaats aanwezig is. Indien er sprake is van een vindplaats zal vervolgens vastgesteld worden wat de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de vindplaats (aard, ouderdom, omvang, gaafheid en conservering) is, teneinde tot een waardestelling te komen. Het veldwerk is uitgevoerd door drs. E. Hoven (senior KNA-archeoloog) en E. de Nes MA (archeoloog) conform de KNA 3.2 en het Programma van Eisen dat voor dit onderzoek werd opgesteld door drs. N. Huisman van ADC ArcheoProjecten (PVE nummer 4131158/11-055). Het Programma van Eisen is in overleg met de bevoegde overheid aangepast voor aanvang van het veldwerk.

Op basis van de resultaten van een eerder uitgevoerd Bureau- en booronderzoek (Blom 2011) heeft de bevoegde overheid, Milieudienst Zuidoost-Utrecht, besloten een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven in het plangebied verplicht te stellen. Op basis van het proefsleuvenonderzoek zal besloten worden of verder onderzoek binnen het plangebied noodzakelijk is.

In het Programma van Eisen zijn de onderstaande onderzoeksvragen geformuleerd.

Proefsleuven:

- Zijn er sporen en/of structuren aanwezig? Zo ja, wat is de aard, omvang, datering en conserveringstoestand van de sporen en structuren?
- Zijn er nog intacte begravingen aanwezig rond de kerk?
- Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig en hoe is de conserveringstoestand van de diverse vondstcategorieën?
- Wat is de ruimtelijke spreiding van de archeologische resten, zowel horizontaal als verticaal/stratigrafisch?
- Hoe ziet de bodemopbouw eruit en komt dit overeen met het beeld uit het vooronderzoek?
- Wat is datering van het ophoogpakket? Is daar nog een fasering in aan te brengen?
- Kan een relatie gelegd worden tussen de betreffende vindplaats en bekende vindplaatsen in de ruimere omgeving?
- Indien een of meer vindplaatsen zijn aangetroffen: Wat is de waardering van de vindplaatsen?
- Indien geen of slechts beperkte archeologische resten worden aangetroffen: welke verklaring is hiervoor te geven?

Wanneer er intacte graven in het plangebied aanwezig zijn zou, conform het oorspronkelijke Programma van Eisen, kunnen worden doorgestart naar een opgraving. Hiervoor zijn onderstaande onderzoeksvragen opgesteld:

- Bij een ja op vraag 2 van het proefsleuvenzoek: uit welke periode (VME, LME, NT) dateren deze graven?
- Zijn de overledenen in grafkisten begraven? In grafkuilen? Op een andere wijze? Wat is de oriëntatie van de begravingen?
- Wat is er te zeggen over de conservering van zowel het menselijk bot als de eventuele grafkisten?
- Is er sprake van meerdere niveaus van begravingen?

- Hoeveel begravingen zijn er in de proefsleuf aangetroffen? Geëxtrapoleerd naar het hele plangebied, hoeveel begravingen zijn er bij benadering aanwezig?
- Wat kan gezegd worden over leeftijd, geslacht, conditie en ziekten van de overledenen?
- Is er sprake van bijgiften? Zo ja, beschrijf deze.
- Is er muurwerk (zowel steen als hout) van (eerdere) bouwfases van de kerk of een kerkhofmuur aangetroffen?
- Zijn er voor toekomstige werkzaamheden rondom de kerk in relatie tot de archeologische verwachting, mogelijkheden voor behoud in situ?

1.1 Ligging van het plangebied

Het plangebied is gelegen in het bebouwde gebied van Bunnik aan de zuidoostzijde van de Protestantse kerk, ter hoogte van Kerkpad 2 (Appendix II). Het plangebied was ten tijde van het onderzoek in gebruik als tuin of plantsoen behorende bij de kerk (Figuur 1).

Figuur 1. Overzicht van het plangebied voor aanvang van de werkzaamheden. Foto genomen richting het oosten.

2. Vooronderzoek

Er heeft in het plangebied vooronderzoek plaatsgevonden in de vorm van een archeologisch bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen. Dit vooronderzoek werd uitgevoerd door ADC Archeoprojecten (Blom 2011). De resultaten van dit onderzoek zijn hieronder samengevat en aangevuld met informatie over het voormalige kerkhof.

2.1 Fysische geografie¹

Het plangebied is gelegen op de oeverwal van de Kromme Rijn, een meanderend systeem dat vanaf circa 1050 voor Chr. actief was. In 1122 na Chr. werd de rivier ter hoogte van Wijk bij Duurstede afgedamd. In het gebied rond de Kromme Rijn was de bodemgesteldheid gunstig voor bewoning. Er hebben zich dan ook al vroeg mensen gevestigd op de hogere ruggen van de fossiele rivierlopen en op de oevers van nog actieve systemen. In het stroomgebied van deze rivier heeft vanaf de bronstijd continue bewoning plaats gevonden, met een piek in de Romeinse tijd. In de achtste eeuw was de Kromme Rijn nog een belangrijke rivier, maar in de tiende eeuw kreeg deze belangrijke transportader te maken met toenemende verzanding. De in noordoostelijke richting opschuivende Kromme Rijn kreeg na de afdamming in 1122 haar huidige loop. De afdamming was slechts de bezegeling van een reeds in gang gezet natuurlijk proces. De natuurlijke rivierafzettingen zijn vermoedelijk afgedekt door een ophogingspakket, dat is gevormd vanaf de late middeleeuwen. De dikte van dit pakket is niet bekend.

De boringen van het vooronderzoek werden in twee groepen opgedeeld. Boringen waarin intacte afzettingen van de Kromme Rijn werden aangetroffen en boringen waarin enkel omgewerkte grond werd aangeboord. Hier wordt alleen de interpretatie van de eerste groep beschreven, omdat dit het huidige plangebied betreft. Van beneden naar boven: Pakket 1, het matig fijne tot matig grove zand, wordt geïnterpreteerd als beddingafzettingen van de Kromme Rijn. Hierboven zijn oeverafzettingen van dit systeem aangeboord (pakket 2). Deze worden afgedekt door een pakket omgewerkte grond met bijmengsels (pakket 3). Het betreft onder andere bouwmaterialen voor de kerk, zoals mortel, baksteen en leisteen.

2.2 Archeologie

Het plangebied heeft zowel op de landelijke als op de gemeentelijke verwachtingskaart een hoge waarde. Deze is gebaseerd op de ligging op de oevers van de Kromme Rijn. De oude kern van Bunnik, waarbinnen het plangebied is gelegen, is een terrein van hoge archeologische waarde. Er worden nederzettingssporen uit perioden vanaf de vroege middeleeuwen verwacht.

In het gebied rondom de kerk is één waarneming gedaan. Het betreft een tinnen kannetje uit de negentiende eeuw, dat door een particulier in een tuin is gevonden. De oudste vondsten binnen het onderzoeksgebied dateren uit de ijzertijd. Ongeveer 150 m ten zuidwesten van het gebied rondom de kerk is een geuloever uit deze periode waargenomen bij niet-archeologische graafwerkzaamheden. Er zijn geen archeologische vondsten of sporen aangetroffen. Zo'n 100 m ten zuidwesten hiervan is op een stroomrug een woonlaag uit de ijzertijd en middeleeuwen aangetroffen, eveneens bij niet-archeologische graafwerkzaamheden.

Ongeveer 250 m ten zuidoosten van het gebied rondom de kerk is in een rioolsleuf een verstoorde laag van meer dan twee meter diep waargenomen, met op sommige plaatsen daarin op geringe diepte brandplekken.

Zowel in de verstoorde laag als in de brandplekken bevond zich laatmiddeleeuws aardewerk. In de nabijheid van het plangebied is slechts één onderzoek uitgevoerd, circa 250 m ten westen van het gebied rondom de kerk. Hieruit is gebleken dat de bodem in vrijwel het gehele plangebied geen natuurlijk profiel vertoont, maar verstoord is tot een diepte van circa 40 tot 120

¹ Tekst overgenomen uit: Blom 2011.

cm onder het maaiveld. Er is geen vervolgonderzoek aanbevolen. In het plangebied zelf is zoals gezegd een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek door middel van boringen uitgevoerd door ADC Archeoprojecten (Blom 2011).

2.3 Historische geografie

Het plangebied ligt in de historische dorpskern van Bunnik, naast de oude dorpskerk (Figuur 2). Deze dorpskerk werd in de twaalfde of dertiende eeuw gebouwd. In de zestiende eeuw is de kerk uitgebreid. Het plangebied is in de negentiende eeuw in gebruik als kerkhof. Vanaf 1829 betaalde de burgelijke gemeente van Bunnik 50 gulden per jaar voor het gebruik van het kerkhof bij de hervormde kerk. Tot 1890 worden hier protestantse overledenen begraven. In 1890 wordt het kerkhof gesloten en vinden alle begrafenissen voortaan plaats op de nieuwe begraafplaats aan de Provincialeweg. Het oude kerkhof werd bij de restauratie van de kerk in 1955 geheel geruimd (v.d. Kraan 1962). Sindsdien is het plangebied in gebruik als tuin en grasland met bomen.²

2.4 Archeologische verwachting

In de oeverafzettingen van de Kromme Rijn kunnen archeologische waarden daterend uit de perioden bronstijd tot en met vroege middeleeuwen aanwezig zijn. In deze periode was het gebied hoog en dus droog gelegen, wat het een goede vestigingsplaats voor de mensen maakte. In het ophogingspakket worden resten uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd verwacht. Het pakket is waarschijnlijk sterk geroerd door de ruiming van de begraafplaats in 1955. Specifiek kunnen (resterende) graven en oude fundamenten (houtbouw) worden aangetroffen die samenhangen met het gebruik van het terrein rond de kerk als begraafplaats. Ook archeologische waarden daterend van voor de bouw van de kerk kunnen worden aangetroffen.

Figuur 2. Uitsnede van een topografische kaart uit 1870-1935. Het plangebied ligt binnen de rode cirkel. Te zien is dat het plangebied ten tijde van deze kaart in gebruik was als tuin bij de kerk. Voorheen was het terrein gedeeltelijk ook in gebruik als kerkhof.

2 De informatie over het gebruik en de ruiming van het voormalige kerkhof bij de Dorpskerk te Bunnik was niet opgenomen in het eerder door ADC uitgevoerde bureauonderzoek. De informatie kwam naar voren tijdens het proefsleuvenonderzoek en gesprekken met de kerkrentmeester, omwonenden en leden van de heemkundekring.

3. Veldonderzoek

3.1 Werkwijze

Tijdens het veldwerk zijn drie werkputten aangelegd (Appendix III). Eén direct tegen het bijgebouw van de kerk (werkput 1) en twee werkputten ter hoogte van het voormalige kerkhof (werkputten 2 en 3).

In de werkputten 2 en 3 is begonnen met de aanleg van een kijkgat aan de uiteinden van de sleuven. Met behulp van dit kijkgat is de stratigrafie in het plangebied in eerste instantie bestudeerd. Vervolgens is het vlak in de twee werkputten schavenderwijs verdiepend aangelegd met behulp van een graafmachine met een brede, gladde en gesloten bak. Het vlak is conform het PvE op 0,7 m onder het maaiveld aangelegd (Figuur 3). In werkput 3 is ter controle een tussenvlak op 0,4 m onder het maaiveld aangelegd, nadat een verkleuring tevoorschijn kwam. Het vlak is, nadat duidelijk werd dat het bij de verkleuring om een moderne drainagegreppel uit 1966 ging, alleen gefotografeerd en beschreven. Vervolgens is tot 0,7 m onder het maaiveld verdiept. Het in werkput 3 aangetroffen menselijk botmateriaal is na overleg met dhr. P. de Boer (regio-archeoloog Milieudienst Zuidoost-Utrecht) onmiddellijk na het veldwerk in het terrein gedeselecteerd en achter de kerk herbegraven (Figuur 5). De botten zijn gefotografeerd en geteld.

In werkput 1 was het niet mogelijk om een kijkgat aan te leggen vanwege de talrijke kabels en leidingen die hier al op een diepte van 20 cm onder het maaiveld aangetroffen zijn (Figuur 4). In werkput 1 zijn na de documentatie van het vlak daarom twee boringen gezet.

In alle werkputten is het vlak gefotografeerd en zijn indien nodig detailfoto's genomen. De vlakken zijn schaal 1:50 getekend. Meetpunten ten behoeve van de tekeningen zijn door een landmeter uitgezet. In de werkputten 2 en 3 is één profielkolom opgenomen, gefotografeerd, beschreven en getekend (schaal 1:20). Na afronding van de documentatie van de werkputten zijn deze weer dichtgegooid en zijn enkele struiken weer terug geplaatst.

Figuur 3. Foto van werkputten 2 en 3. Het vlak is aangelegd in laag 2 op 70 cm onder het maaiveld.

Figuur 4. (links) Foto van werkput 1. Al vanaf zo'n 20 cm onder het maaiveld kwamen er diverse leidingen en buizen tevoorschijn. Onder de grijze pvc-buis ligt een deel van een muurtje uit de nieuwe tijd (spoor 2).

Figuur 5. (rechts) Foto van het botmateriaal dat na afloop van het veldwerk achter de kerk werd herbegraven.

3.2 Resultaten van het onderzoek

Stratigrafie

In de werkputten 2 en 3 is per werkput één profielkolom opgenomen en gedocumenteerd om te stratigrafie in het plangebied tot in de geplande bouwdiepte vast te leggen. In totaal zijn er twee profielkolommen opgenomen. Er zijn drie verschillende lagen gedefinieerd in de twee kolommen (lagen 1 tot en met 3).

Laag 1 ligt direct onder de het gras ter hoogte van werkput 3, is 14 tot 20 cm dik en bestaat uit licht zandige klei die sterk doorworteld is. Eronder ligt laag 2 (Figuur 7). Het vlak van werkputten 2 en 3 ligt in laag 2. Laag 2 is een geroerd pakket klei met daarin veel baksteenpuin, mortelpuin, leisteen, fragmenten menselijk botmateriaal en metaal (spijkers). Laag 2 is sterk doorworteld. In werkput 2 wordt laag 2 afgedekt door laag 3, een laag bouwzand vermengd met laag 1 (Figuur 6).

In werkput 1 was het in verband met aanwezige kabels en leidingen niet mogelijk om het vlak dieper dan 0,2 m onder het maaiveld aan te leggen. Na telefonische afspraak met dhr. P. de Boer (regio-archeoloog) zijn er in deze werkput twee boringen gezet ter vervanging van de profielkolom. In beide boringen werd onder laag 1 laag 2 aangetroffen, met daarin baksteenpuin, mortel en leisteen.

Archeologie

Werkput 1 is trapeziumvormig en ligt direct naast het bijgebouw van de kerk. Het vlak ligt circa 0,25 m onder het maaiveld en is niet verder verdiept vanwege diverse kabels en leidingen (zie Figuur 3). Het vlak ligt in laag 1 waarin ook modern plasticafval aangetroffen is. Parallel aan het bijgebouw van de kerk loopt een muurtje (spoor 2) dat onder een grote PVC buis ligt. Er zijn nog één à twee steenlagen van de 0,2 m brede en 1,90 m lange muur zichtbaar. De bakstenen zijn industrieel gemaakt (steenmaten 22,5 x 10 x 4 cm) en de mortel bestaat uit grijze kalkmortel. Er is geen metselverband zichtbaar. De functie van de muur is niet duidelijk. In de werkput zijn nog andere moderne leidingen aangetroffen. Er zijn geen sporen van graven, begravingen of insteken van grafkuilen zichtbaar. Botmateriaal en spijkers zijn ook niet aangetroffen.

De werkputten 2 en 3 zijn oost-west georiënteerd en haaks op de kerk aangelegd. Het vlak ligt 0,7 m onder het maaiveld in laag 2. In de oostelijke hoek van beide werkputten is spoor 1, een drainagegreppel uit 1966, vastgesteld (Zie Appendix IV). In werkput 2 lag in de oostelijke hoek eveneens een elektriciteitskabel, hiervoor is een dammetje grond blijven staan.

Vondsten

Tijdens het veldonderzoek zijn in laag 2, de omgewerkte laag, fragmenten menselijk botmateriaal en ijzeren spijkers van grafkisten aangetroffen. Alle vondsten zijn gedaan in werkput 3, laag 2 en spoor 1, waar de vondsten zonder zichtbaar systeem of, in het geval van de botten, niet in anatomisch verband lagen. Na overleg met Dhr. P. de Boer zijn alle vondsten onmiddellijk na het veldwerk in het terrein gedeselecteerd. De volgende, deels sterk gefragmenteerde botten werden verzameld: 2 losse tanden, 7 ribfragmenten, 9 schedelfragmenten, 1 wervel, 1 bovenbeen, 1 onderbeen, 1 bovenarm en 65 fragmenten niet direct diagnostisch botmateriaal en/of botgruis. Deze botfragmenten zijn geteld, gefotografeerd en na afloop van het veldwerk in het terrein herbegraven.

Er zijn ook 27 gecorrodeerde spijkers verzameld. De spijkers zijn na afloop van het veldwerk aan de lokale heemkundekring overgedragen. Deze is van plan een kleine tentoonstelling te organiseren over de restauratiewerkzaamheden van de kerk en daar de spijkers, die weinig diagnostisch zijn, tentoon te stellen. Ook van de spijkers zijn foto's genomen.

Alle vondsten hangen samen met de voormalige functie van het terrein: begraafplaats. Bij het ruimen van het kerkhof zijn fragmenten botmateriaal en kleine botten in de grond achtergebleven. De grond is hiermee doormengd. Dit is gebruikelijk voor voormalige kerkhofgrond (Illi 1992). De grond ter plaatse van het oude kerkhof is door alle moderne activiteiten sterk geroerd en begravingen in hun oorspronkelijke context kunnen dan ook worden uitgesloten.

Figuur 6. (links) Kolom in werkput 2. Lagen 3 en 2 zijn te zien onder de huidige bestrating.

Figuur 7. (rechts) Kolom in werkput 3 met lagen 1 en 2.

4. Conclusies

Tijdens het veldwerk zijn drie werkputten aangelegd. Eén direct tegen het bijgebouw van de kerk (werkput 1) en twee werkputten ter hoogte van het voormalige kerkhof (werkputten 2 en 3). In werkput 1 kon niet verder dan circa 0,25 m onder het maaiveld worden gegraven vanwege de talrijke leidingen en buizen. Direct onder het maaiveld werden de restanten van een muurtje uit de nieuwe tijd aangetroffen (spoor 2). Werkputten 2 en 3 zijn conform het PvE tot op 0,7 m onder het maaiveld aangelegd. Tot op deze diepte werd een geroerd kleipakket met daarin bijmenging van baksteenpuin, mortel, leisteen, metaal en menselijke botfragmenten aangetroffen. In werkput 3 werden bij de aanleg van het vlak diverse fragmenten menselijk bot verzameld. Het kerkhof dat hier in de negentiende en twintigste eeuw lag is in 1955 geruimd. Hierbij zijn alle graven geruimd, maar zijn er nog diverse kleine botten en botfragmenten in de grond achter gebleven. Deze botfragmenten hebben verder geen archeologische waarde en zijn daarom in het veld gedeselecteerd. Hetzelfde geldt voor de 27 metaalvondsten; allen nagels van grafkisten. De metaalvondsten zijn in het veld gedeselecteerd en meegegeven aan de lokale heemkundekring ten behoeve van een tentoonstelling over restauratiewerkzaamheden van de kerk. Het botmateriaal is in het terrein bij de kerk herbegraven. Er zijn geen intacte begravingen aangetroffen in het plangebied, noch zijn er archeologisch relevante sporen aangetroffen of archeologisch relevante vondsten gedaan.

4.1 Beantwoording onderzoeksvragen

Proefsleuven:

- *Zijn er sporen en/of structuren aanwezig? Zo ja, wat is de aard, omvang, datering en conserveringstoestand van de sporen en structuren?*

Er zijn geen archeologisch relevante sporen of structuren aanwezig. Er is een deel van een muurtje uit de nieuwe tijd en een drainagegreppel uit de twintigste eeuw aangetroffen.

- *Zijn er nog intacte begravingen aanwezig rond de kerk?*

Nee, er zijn geen intacte begravingen aanwezig rond de kerk. Het kerkhof is in 1955, bij de restauratie van de kerk, in zijn geheel geruimd.

- *Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig en hoe is de conserveringstoestand van de diverse vondstcategorieën?*

Bij de aanleg van werkput 3 zijn diverse fragmenten menselijk botmateriaal (87 in totaal) aangetroffen en metaalvondsten gedaan (in totaal 27 spijkers). Het botmateriaal was gefragmenteerd, maar goed geconserveerd. Het zijn de resten botmateriaal die na het ruimen van kerkhof in de grond zijn achtergebleven. De metaalvondsten zijn sterk gecorrodeerd.

- *Wat is de ruimtelijke spreiding van de archeologische resten, zowel horizontaal als verticaal/stratigrafisch?*

Niet van toepassing. In het plangebied zijn geen relevante archeologische resten aangetroffen.

- *Hoe ziet de bodemopbouw eruit en komt dit overeen met het beeld uit het vooronderzoek?*

De bodemopbouw bestaat in werkput 2 en 3, ter hoogte van het voormalig kerkhof, uit een dik kleipakket dat in de nieuwe tijd geroerd is en doormengd is met menselijk botmateriaal, metalen spijkers, baksteenpuin en leisteen (laag 2). Het menselijk botmateriaal werd in werkput 3 aangetroffen. Laag 2 wordt afgedekt door een dun pakket licht zandige klei, al dan niet vermengd met bouwzand. In werkput 1 was laag 2 eveneens aanwezig, maar waren dermate veel leidingen en buizen aanwezig dat het vlak werd aangelegd in laag 1.

Tijdens het vooronderzoek werd een laag aangeboord met daarin bijmengels als mortel, leisteen en baksteen (laag 3 uit het vooronderzoek), deze laag komt overeen met de door ons gedefinieerde laag 2.

Het feit dat het voormalige kerkhof in de twintigste eeuw geruimd is en de grond daarbij dus is geroerd, staat in het voorafgaande bureauonderzoek niet vermeld.

- *Wat is datering van het ophoogpakket? Is daar nog een fasering in aan te brengen?*

Er is geen ophoogpakket vastgesteld, wel een in de twintigste eeuw geroerd pakket (laag 2). Bij het opruimen van het kerkhof in 1955 is deze grond geroerd.

- *Kan een relatie gelegd worden tussen de betreffende vindplaats en bekende vindplaatsen in de wijdere omgeving?*

Niet van toepassing. Er is geen vindplaats aangetroffen.

- *Indien een of meer vindplaatsen zijn aangetroffen: Wat is de waardering van de vindplaatsen?*

Niet van toepassing. Er is geen vindplaats aangetroffen.

- *Indien geen of slechts beperkte archeologische resten worden aangetroffen: welke verklaring is hiervoor te geven?*

De grond is sterk geroerd in de moderne tijd. Het voormalige kerkhof is in 1955 in zijn geheel geruimd. Dit verklaart de afwezigheid van intacte graven en de aanwezigheid van een verrommeld pakket grond met daarin fragmenten menselijk botmateriaal. Bovendien zijn er diverse verstoringen (kabels, buizen, leidingen) in het plangebied aanwezig die samenhangen met moderne bodemingrepen.

De onderzoeksvragen uit het programma van Eisen die betrekking hebben op een opgraving zijn niet van toepassing aangezien er geen intacte begravingen werden aangetroffen en er niet is doorgestart naar een opgraving. Deze vragen zullen daarom niet beantwoord worden.

4.2 Waardering van de vindplaats

Er is geen archeologische vindplaats aangetroffen. Een waardering is dan ook niet mogelijk, noch noodzakelijk.

4.3 Advies

Op basis van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven, het ontbreken van archeologisch relevante waarden en de grote hoeveelheid moderne verstoring in het plangebied, wordt geen archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd.

Literatuurlijst

Blijdenstijn, R., 2007: *Tastbare Tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, Amsterdam.

Blom, J. M., 2011: *Dorpskerk te Bunnik. Een bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek*, ADC-rapport 2890, Amersfoort.

Centraal College van Deskundigen (CCvD), 2010: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) Landbodems*, versie 3.2, Gouda.

Huisman, N., 2011: *Utrecht, Bunnik, Kerkpad 2 – herontwikkeling Dorpskerk, Programma van Eisen*, ADC-PvE 4131158/11-055, Amersfoort.

Illi, M., 1992: *Wohin die Toten gingen*, Zürich.

Kraan, P. v.d., 1962: 'Namen die wij noemen. Historie der Ned. Herv. Kerk door Ds. P. v.d. Kraan' in: *Kontakt. Gemeente-organ voor de inwoners van Bunnik*, zomernummer 1962.

Kaartmateriaal

Gemeente Atlas van Nederland, J. Kuyper 1865-1870: www.atlas1868.nl

Google Earth

Kadaster: www.kadaster.nl

WatWasWaar: www.watwaswaar.nl

HisGis Utrecht: www.hisgis.nl

Internet

Gemeente Bunnik: www.bunnik.nl

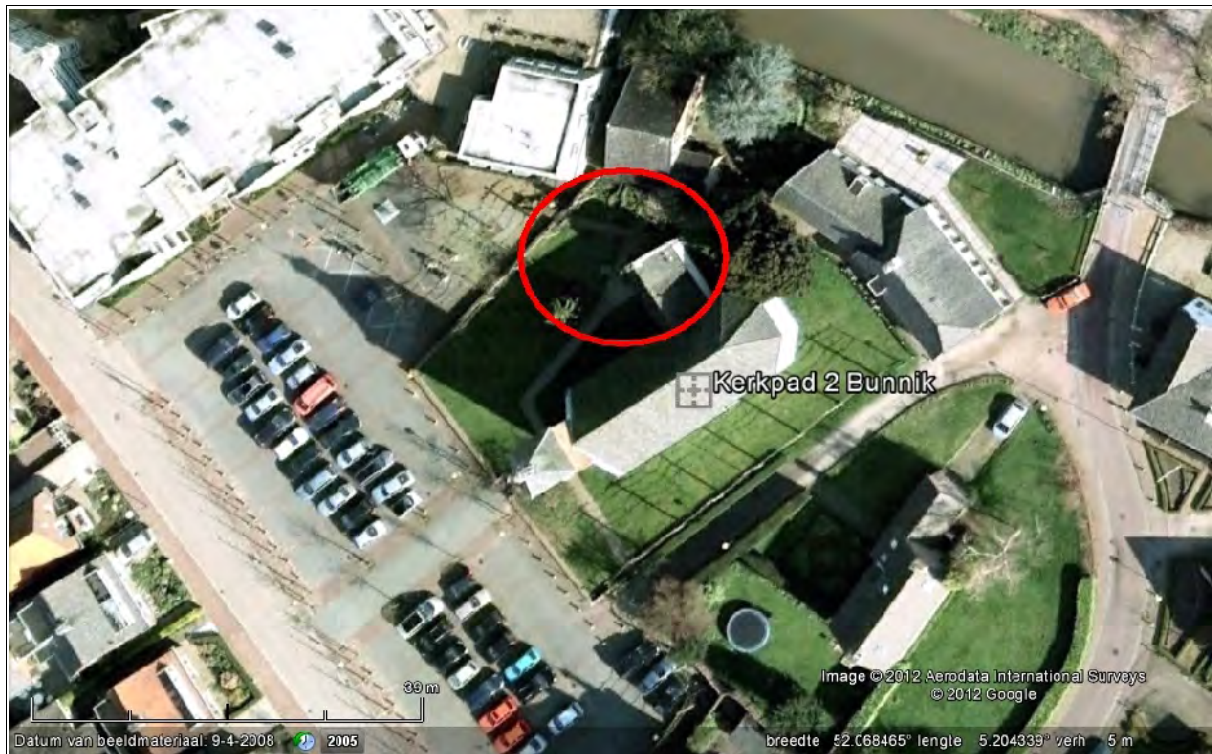
Archis II: www.archis2.archis.nl

Appendix I: Archeologische Periode-indeling

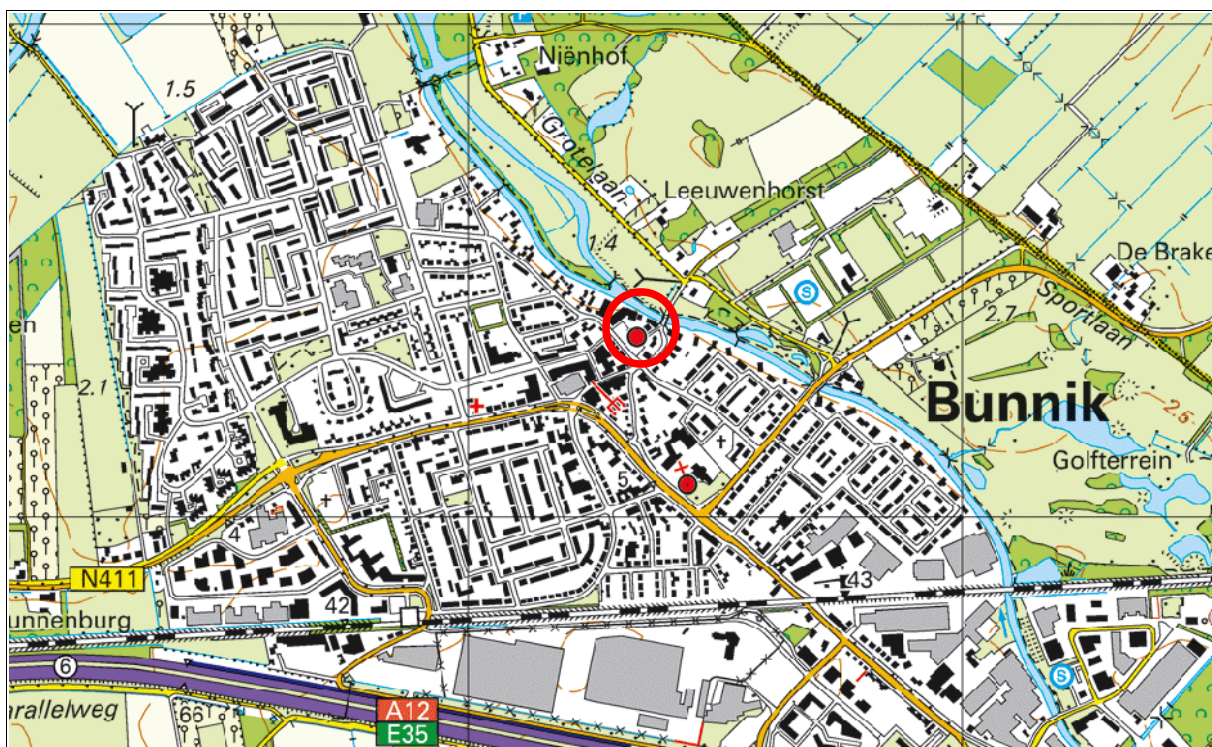
paleolithicum:		ijzertijd:	
paleolithicum vroeg:	tot 300.000 BP	ijzertijd vroeg:	800 - 500 vC
paleolithicum midden:	300.000 - 35.000 BP	ijzertijd midden:	500 - 250 vC
paleolithicum laat:	35.000 BP - 8.800 vC	ijzertijd laat:	250 - 12 vC
paleolithicum laat A:	35.000 - 18.000 BP	romeinse tijd:	
paleolithicum laat B:	18.000 BP - 8.800 vC	romeinse tijd vroeg:	12 vC - 70 nC
		romeinse tijd vroeg A:	12 vC - 25 nC
mesolithicum:		romeinse tijd vroeg B:	25 - 70 nC
mesolithicum vroeg:	8.800 - 7.100 vC	romeinse tijd midden:	70 - 270 nC
mesolithicum midden:	7.100 - 6.450 vC	romeinse tijd midden A:	70 - 150 nC
mesolithicum laat:	6.450 - 4.900 vC	romeinse tijd midden B:	150 - 270 nC
		romeinse tijd laat:	270 - 450 nC
neolithicum:		romeinse tijd laat A:	270 - 350 nC
neolithicum vroeg:	5.300 - 4.200 vC	romeinse tijd laat B:	350 - 450 nC
neolithicum vroeg A:	5.300 - 4.900 vC	middeleeuwen:	
neolithicum vroeg B:	4.900 - 4.200 vC	middeleeuwen vroeg:	450 - 1.050 nC
neolithicum midden:	4.200 - 2.850 vC	middeleeuwen vroeg A:	450 - 525 nC
neolithicum midden A:	4.200 - 3.400 vC	middeleeuwen vroeg B:	525 - 725 nC
neolithicum midden B:	3.400 - 2.850 vC	middeleeuwen vroeg C:	725 - 900 nC
neolithicum laat:	2.850 - 2.000 vC	middeleeuwen vroeg D:	900 - 1.050 nC
neolithicum laat A:	2.850 - 2.450 vC	middeleeuwen laat:	1.050 - 1.500 nC
neolithicum laat B:	2.450 - 2.000 vC	middeleeuwen laat A:	1.050 - 1.250 nC
		middeleeuwen laat B:	1.250 - 1.500 nC
bronstijd:		nieuwe tijd:	
bronstijd vroeg:	2.000 - 1.800 vC	nieuwe tijd A:	1.500 - 1.650 nC
bronstijd midden:	1.800 - 1.100 vC	nieuwe tijd B:	1.650 - 1.850 nC
bronstijd midden A:	1.800 - 1.500 vC	nieuwe tijd C:	1.850 - heden
bronstijd midden B:	1.500 - 1.100 vC		
bronstijd laat:	1.100 - 800 vC		
Saalien:	370.000 – 130.000 BP		
Eemien:	130.000 – 115.000 BP	voor Chr.:	voor Christus
Weichselien		na Chr.:	na Christus
Vroeg-Weichselien:	115.000 – 73.000 BP	BP:	Before Present; Present = 1950
Midden-Weichselien:	73.000 – 13.000 BP		
Laat-Weichselien:	13.000 – 10.000 BP		

Appendix II: Ligging van het plangebied

Het plangebied ligt binnen de rode cirkel.

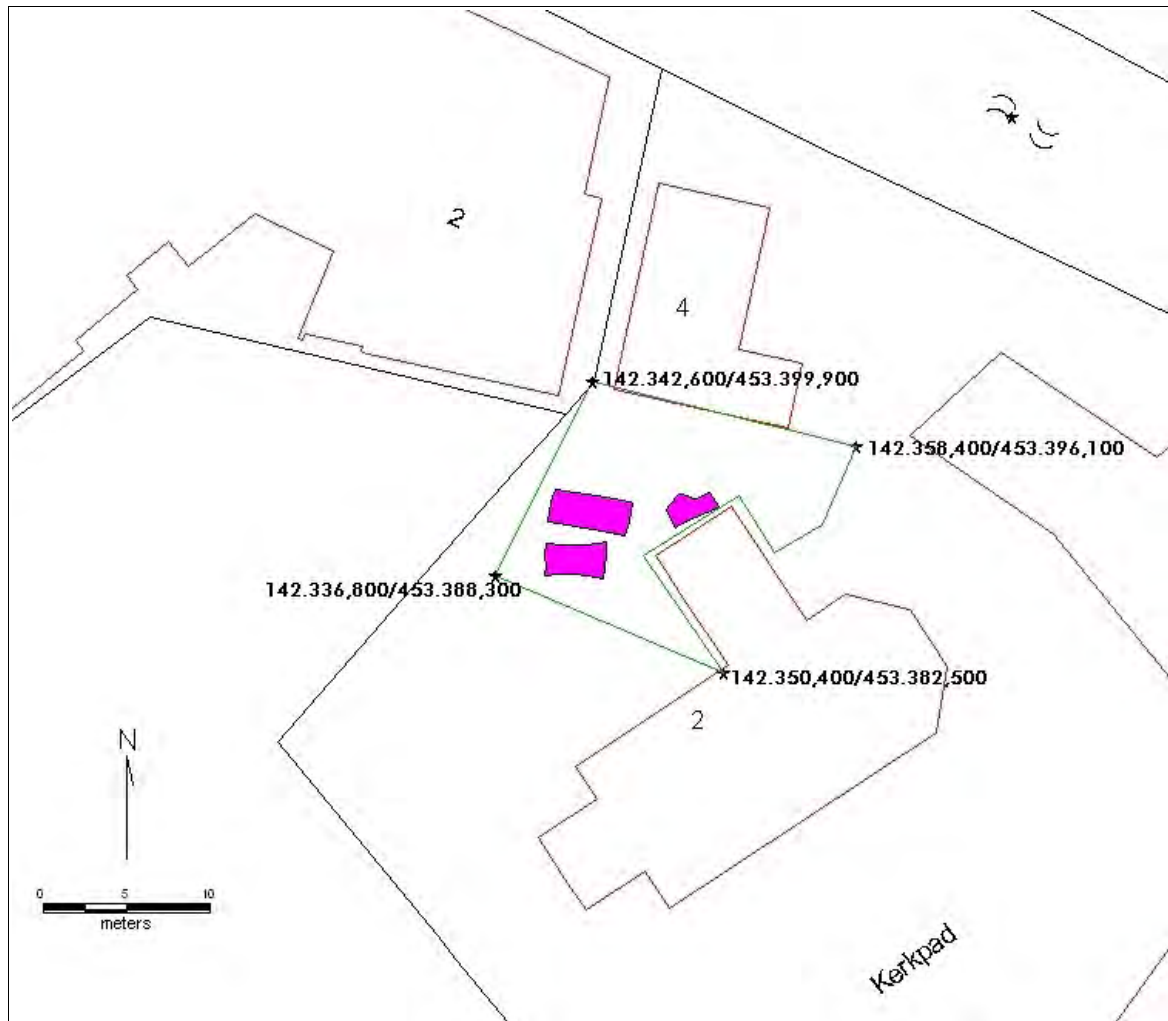
Bron: Google Earth

Bron: Kadaster

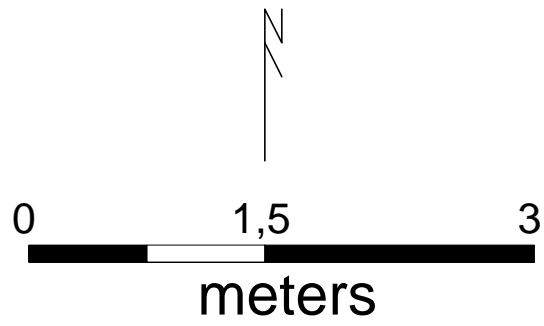
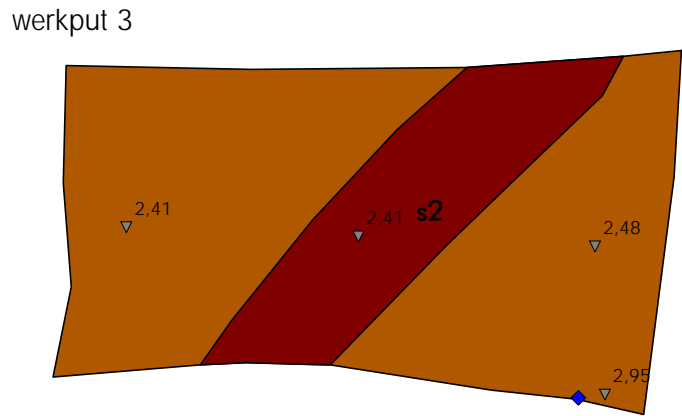
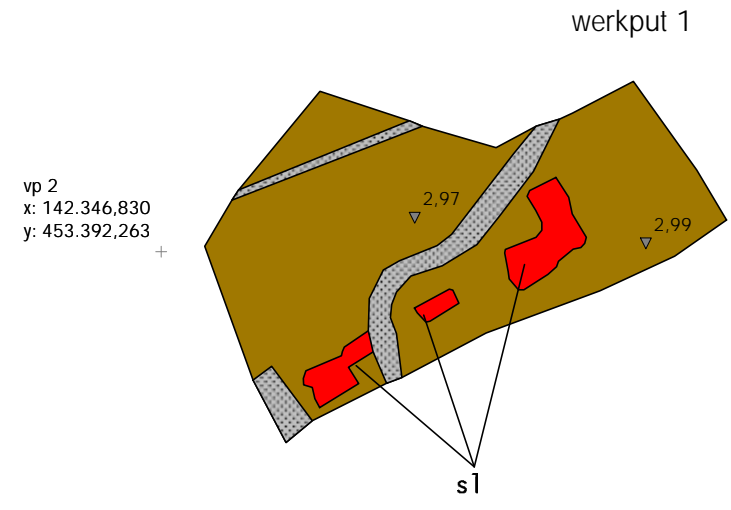
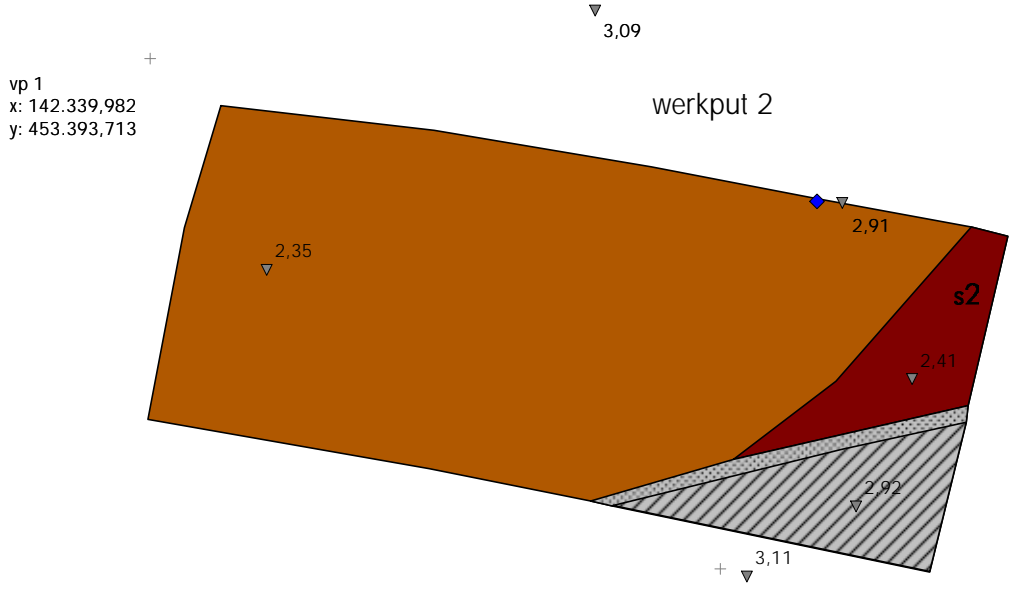
Appendix III: Ligging van de werkputten

Kadastrale kaart met daarop de kerk en het plangebied. De grenzen van het plangebied zijn schematisch weergegeven in groen, met de coördinaten van vier hoekpunten er bij vermeld. De werkputten zijn weergegeven in magenta.

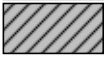

Appendix IV: Allesporenkaart

Allesporenkaart Bunnik, Kerkpad 2

Legenda

hoogtematen en vaste punten	
▼	m +NAP
+	vast punt in RD
verstoringen	
	buis/leiding
	dammetje i.v.m. leiding
sporen	
	Spoor 1
	Spoor 2
vlak werkput	
	Laag 2
	Laag 1
Profielkolommen	
